

1. Пирожено О.Ю. Понятие процесса урбанизации в теориях пространственного развития // Экономічний форум. – 2012. – №4. – С. 22-30.
2. Соколов, Б.А. урбандалу стран мира. – <https://visasam.ru/emigration/vybor/urbanizaciya-stran-mira.html> (дата обращения 05.04.2021)
3. Журавлева, М. Лидеры урбанизации, как внедрение локальных urban policies помогает трансформировать городские агломерации [Электронный ресурс]. – URL: https://plus.rbc.ru/specials/modern_urban_policies_in_russia (дата обращения 2020)
4. <https://repository.apa.kz/bitstream/handle/123456789/876/%D0%9A%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%B1%D0%B0%D0%B8%CC%86%20%D0%90%D0%BB%D0%BC%D0%B0%D0%B7.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
5. https://repository.apa.kz/bitstream/handle/123456789/769/1.%20%D0%9C%D2%B1%D1%85%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B6%D0%B0%D0%BD%20%D0%A1._%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82.%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B5%20%D0%9D%D0%A6%D0%93%D0%9D%D0%A2%D0%AD.pdf?sequence=1&isAllowed=y

ҒТАХА 06.52.13

А. Каиров, С. Рамазанов, Т.Б.Казбеков
Т.Б.Казбеков – к.э.н., профессор
Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды зерттеу университеті
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.
abzalkairov2004@gmail.com; serik.warface.05@bk.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ЖОЛЫ

Мақалада Тәуелсіздік алғаннан бастап бүгінгі күнге дейінгі Қазақстан Республикасының инвестициялық жолы қарастырылады. Инвестициялық саясатты қалыптастырудың, қаржы секторын дамытудың және қолайлы инвестициялық ахуалды құрудың негізгі кезеңдеріне ерекше назар аударылады. Қазақстанның ішкі және сыртқы инвестицияларды тартудағы жетістіктері, сондай-ақ халықаралық инвестициялық рейтингті алуды және Дүниежүзілік Банктің мойындауын қоса алғанда, елдің әлемдік экономикадағы рөлі талданады. Сондай-ақ, Қазақстан алдында тұрған сын-қатерлер және шетелдік капитал салымдарын тарту арқылы одан әрі экономикалық өсу перспективалары талқыланады.

Инвестициялар (лат. "invest" — салым) - болашақта пайда табу немесе белгілі бір экономикалық табысқа жету мақсатында капиталды салу процесі. Инвестициялар экономиканың нақты секторына, соның ішінде өндіріс пен инфрақұрылымға, сондай-ақ активтер немесе бағалы қағаздар сияқты қаржы құралдарына бағытталуы мүмкін. Инвестициялардың негізгі мақсаты-инвестицияланған қаражатты ұлғайту және бастапқы шығындардан асатын кіріске қол жеткізу, бұл капиталдың өсуіне және жалпы экономиканың дамуына ықпал етеді. Инвестициялар екі негізгі түрге бөлінеді: ішкі және сыртқы. Ішкі Инвестициялар бір елде жүзеге асырылатын инвестицияларды білдіреді, яғни ресурстар мен қаражат ұлттық көздерден алынады — бұл мемлекеттік және жеке компаниялар немесе жеке кәсіпкерлер болуы мүмкін. Олар ішкі өндірістік қуаттарды, инфрақұрылымды және экономиканың басқа да салаларын дамытуға бағытталған. Сыртқы инвестициялар өз кезегінде шетелдік инвесторлар ел экономикасына инвестиция салған кезде шетелден капитал тартуды білдіреді. Бұған кәсіпорындарға, жобаларға немесе активтерге тікелей инвестициялар, сондай-ақ акциялар мен облигацияларды сатып алу сияқты портфельдік инвестициялар кіруі мүмкін. Сыртқы инвестициялар көбінесе жаңа технологияларға, инновацияларға және халықаралық нарықтарға қол жетімділікті қамтамасыз ету арқылы экономикалық өсуді ынталандыруда шешуші рөл атқарады [1]. Инвестициялық саясат-бұл экономикалық өсуді ынталандыру, бәсекеге қабілеттілікті арттыру және капиталды тарту мақсатында инвестициялық ағындарды басқару үшін мемлекет, компаниялар немесе басқа ұйымдар қабылдайтын шаралар жиынтығы. Инвестициялық саясат инвестициялау үшін қолайлы жағдайлар жасауға, тәуекелдерді азайтуға және экономиканың тұрақты және тұрақты дамуын қамтамасыз етуге бағытталған. Қазақстан Республикасы орта Азияда инвестициялық саясатта үлкен жетістікке жетіп, оны одан ары қарай жалғастыруда. Осы саясатты ол 1992 жылдан бастап қолданып келеді. Бүгінгі күнгі нәтижеге жету үшін Қазақстан Республикасы инвестициялық саясатта бірнеше кезеңнен өткен.

Қазақстанның инвестициялық дамуының бірінші кезеңі 1992 жылдан 1993 жылға дейінгі кезеңді қамтыды. Тәуелсіздік алғаннан кейін республика өз экономикасын жаңа мемлекет ретінде құру және нығайту жолдарын белсенді іздеді. Осы кезеңде Қазақстан шет мемлекеттерден екіжақты Экспорттық кредиттер ала бастады, бұл халықаралық капиталды тарту жөніндегі алғашқы қадамдардың бірі болды. Сонымен қатар, ел Халықаралық Валюта Қоры, Халықаралық Қайта Құру және даму банкі, Азия Даму Банкі және т.б. сияқты ірі халықаралық қаржы ұйымдарымен белсенді ынтымақтастықта болды. Тартылған қаражат әртүрлі бірлескен кәсіпорындарды қолдауға бағытталды, дегенмен түскен капиталдың шектеулі болуына байланысты оның көп бөлігі сауда-делдалдық салаға бөлінді. 1993 жылға қарай шетелдік инвесторлардың Қазақстанға деген қызығушылығы, әсіресе ел экономикасы үшін ең перспективалы және стратегиялық маңызды болып табылатын мұнай-газ саласында айтарлықтай өсті. Осы назардың өсуі нәтижесінде Қазақстан инвестициялардың едәуір көлемін тарта алды: 1993 жылы шетелден 1,128 миллиард доллар түсті, бұл энергетика секторын дамытудағы маңызды қадам болды және одан әрі экономикалық өсудің негізін қалады.

Қазақстанның инвестициялық дамуының екінші кезеңі 1994 жылдан 1997 жылға дейінгі кезеңді қамтыды және шетелдік инвесторлардың елеулі қызығушылығын тудырған маңызды оқиға — ел экономикасын лықтандырумен ерекшеленді. Осы экономикалық реформаның нәтижесінде шетелдік инвесторлар Қазақстан экономикасына тікелей әсер ететін негізгі салаларға белсенді түрде инвестиция сала бастады. Бір мысал, металлургия саласына салынған инвестицияның айтарлықтай өсуі: егер 1994 жылы инвестиция көлемі салыстырмалы түрде аз болса, 1996 жылға қарай бұл салаға салынған инвестиция 100% - ға өсті [2]. 1997 жылы Жапония Қазақстан экономикасына шетелдік инвестициялар көлемі бойынша көшбасшы болып, 381 миллион доллар инвестициялады, бұл кезеңдегі барлық шетелдік инвестициялардың 25,4% - ы құрады. Екінші орында Америка Құрама Штаттары тұр, олар Қазақстан экономикасына 322,4 миллион доллар бөлді, ал Ұлыбритания 255 миллион доллар инвестициялады. Бұл қаражат негізінен бірнеше стратегиялық секторларға бөлінді, инвестициялардың 40% — ы металлургияға, 21,6% — ы мұнай-газ секторына, 9,4% - ы энергетикаға бағытталды.

Қазақстанның инвестициялық дамуының үшінші кезеңі 1998 жылдан 2008 жылға дейінгі кезеңді қамтыды және инвестициялық жобалар арқылы бірқатар ірі кәсіпорындарды жекешелендіруді қоса алғанда, ел экономикасындағы елеулі өзгерістермен атап өтілді. 2004 жылға қарай тартылған шетелдік инвестициялардың жалпы көлемі 10 миллиард доллардан асты, бұл қаражаттың 65%-ы минералды-шикізат кешенін дамытуға бағытталды. Осы кезеңде көмірсутек шикізатымен байланысты 208 жобаны жүзеге асыруға айтарлықтай күш жұмсалды. 1998-2000 жылдар аралығында геологиялық барлау жұмыстары кешені және мұнай мен газды қайта өңдеуге арналған жабдықтарды жаңғырту жүргізілді [3]. 2000 жылға қарай Қазақстан инвестиция тартып қана қоймай, ТМД елдеріне инвестиция сала отырып, белсенді инвестор болды. Басқа елдердің экономикасына қазақстандық салымдардың жалпы көлемі 25 миллиард долларды құрады. Ұлттық инвесторлар сыртқы нарықтарды белсенді игере бастады, ал 400-ден астам қазақстандық компания Қырғызстан аумағында, оның ішінде банк секторында, құрылыста, энергетикада және газ өнеркәсібінде жұмыс істеді. Қазақстан Қырғызстан экономикасына 1 миллиард доллардан астам қаржы салды. Сонымен қатар, Қазақстанның елеулі инвестициялары басқа елдердің экономикасына бағытталды. Мысалы, "Қазақмыс" корпорациясы Германияда металлургия зауытын сатып алды. Қазақстан мен Грузия арасында "ҚазМұнайГаз" компаниясының Қара теңіз жағалауында мұнай өңдеу зауытын құру, Баку мен Потидегі астық терминалын салу, сондай-ақ "Баку-Тбилиси-Джейхан" мұнай құбырын салу сияқты жобаларды қоса алғанда, 60-тан астам келісімге қол қойылды [4].

Осы кезеңде Қазақстан банктері ТМД елдерінде де өз қаражаттарын белсенді ұстай бастады, бұл өңірдегі елдің экономикалық ықпалының кенеюін айғақтады. Қазақстанның инвестициялық дамуының төртінші кезеңі 2010 жылдан 2017 жылға дейінгі кезеңді қамтиды. Инвестициялардың ең маңызды көлемі 2012 жылы капитал ағыны 28,9 миллиард долларға жеткен кезде тіркелді. Алайда, келесі үш жылда күрт құлдырау байқалды: инвестиция көлемі 50% - ға қысқарды. Тек 2016 жылы жағдай жақсара бастады және инвесторлар қайта орала бастады, бұл инвестициялық ағынның алдыңғы деңгейден 40% - ға өсуіне әкелді. 2013-2023 жылдар аралығында Қазақстан 236 миллиард доллар инвестиция тарта алды. Осы соманың 102,5 миллиард доллары тау — кен кешеніне, ал 83,7 миллиард доллары мұнай-газ секторына бағытталды, бұл осы салалардың елдің экономикалық дамуы үшін маңыздылығын растайды. Тәуелсіздіктің 32 жылы ішінде Қазақстан жалпы сомасы 400 миллиард доллардан астам шетелдік инвестиция алды, бұл ел үшін елеулі жетістік болып табылады.

Алдағы жоспарлар шеңберінде Қазақстан инвестициялар тартуды жалғастыруға ұмтылады: болжам бойынша, 2029 жылға қарай мемлекет қосымша 150 миллиард доллар алуды жоспарлап отыр, бұл тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз ету және негізгі салаларды жаңғырту үшін маңызды қадам болады. Осылайша, экономикалық дамудың негізгі көрсеткіштері бойынша республика дағдарысқа дейінгі кезеңде Дүниежүзілік сауда ұйымына (ДСҰ) қосылуға дайын болды. Қазақстанның ДСҰ-ға ресми кіруі 2016 жылғы 27 шілдеде 19 жылдан астам келіссөздерден кейін өтті. Осыдан кейін елдің сыртқы сауда көлемі 120 миллиард долларға жетті. Егер 90-жылдардың ортасында Қазақстан негізінен посткеңестік мемлекеттермен сауда байланыстарына ие болса, бүгінде әлемнің 185 елімен ынтымақтасады. ДСҰ-ға кіру Қазақстанның әлемдік және өңірлік экономикаға интеграциялануының стратегиялық бағытын іске асырудағы маңызды қадам болды. Тәуелсіздік жылдарында Қазақстан өз экономикасына шетелдік инвестицияларды тарту бойынша Орталық Азияның көшбасшысы болғанын атап өткен жөн. Осылайша, инвестициялық саясатты іске асыру шеңберінде Қазақстан әлеуметтік-экономикалық дамуда елеулі табыстарға қол жеткізді. Шетелдік капиталды тарту арқылы республика қуатты энергия ресурстары мен болашаққа нақты, бірақ өршіл жоспарлары бар ел ретінде өз позициясын нығайтты.

Бүгінгі таңда Қазақстанды әлемдік қоғамдастық дамыған нарықтық экономикасы бар ел ретінде мойындады деп сенімді түрде айтуға болады. Қазақстан ТМД елдері арасында бірінші болып халықаралық инвестициялық рейтингке ие болды. Дүниежүзілік банк Қазақстанды инвестициялар үшін ең тартымды 20 елдің тізіміне енгізді. Соңғы жылдары Қазақстан экономикасының трансформациясын сипаттайтын негізгі өзгерістердің бірі қаржы секторының белсенді дамуы, қаржы нарықтарының қалыптасуы және тиісті институттардың құрылуы болды. Қазақстандық нарық бірінші кезекте республиканың инвестициялық ахуалына бағдарланатын шетелдік инвесторлардың назарын аударады. Бұл климатты тәуелсіз сарапшылар бағалайды және ел экономикасына салынған инвестициялардың тиімділігінің көрсеткіші ретінде қызмет етеді [5].

1 кесте

Қазақстандағы өңірлердің біркелкі дамымауы

Жыл	Негізгі капиталға инвестициялар	
	млн. тенге	өткен жылға % - бен
1991	47	100,5
1992	601	53,0
1993	7 266	61,0
1994	113 224	85,0
1995	223 042	57,0
1996	155 386	60,0
1997	187 503	111,6
1998	264 204	174,8
1999	369 084	133,0
2000	595 664	148,5
2001	943 398	144,7
2002	1 099 986	110,6
2003	1 327 864	116,6
2004	1 703 684	123,1
2005	2 420 976	134,1
2006	2 824 523	111,1
2007	3 392 122	113,5
2008	4 210 878	114,8
2009	4 585 298	102,9
2010	4 653 528	97,0
2011	5 010 231	102,9
2012	5 473 161	104,1
2013	6 072 687	106,9
2014	6 591 482	104,2
2015	7 024 709	103,7
2016	7 762 303	102,0

2017	8 770 572	105,8
2018	11 179 036	117,5
2019	12 576 793	108,8
2020	12 270 144	96,1
2021	13 242 233	103,7
2022	15 251 104	109,2
2023	17 649 313	111,2
Е с к е р т у - автор [5] дереккөз бойынша құрастырған		

Инвестициялық саясат кез келген елдің экономикалық өсуі мен дамуының негізгі факторларының бірі болып табылады. Қазақстанда кең аумағы мен түрлі табиғи ресурстары бар инвестициялар тарту ұлттық экономиканы нығайтуда ерекше рөл атқарады. Алайда, Қазақстан алдында тұрған елеулі проблемалардың бірі оның өңірлерінің біркелкі дамымауы болып табылады. Дамыған урбанизацияланған орталықтар мен дамымаған шалғай аудандар арасындағы экономикалық, әлеуметтік және инфрақұрылымдық теңсіздік инвестициялық бағдарламаларды сәтті қаржыландыру мен іске асыруға айтарлықтай кедергі келтіреді. Қазақстанның әр өңірінде әртүрлі және құнды ресурстар, өнеркәсіп және орталықтар бар: Шығыс Қазақстан Түсті металлургия, машина жасау, аспаптар мен конденсаторлар өндірісі, электр энергетикасы, химия және ағаш өңдеу өнеркәсібі. Батыс Қазақстан мұнай-газ химия өнеркәсібі, балық өңдеу өнеркәсібі, Мұнай және рентген жабдықтары, ферроқорытпалар, минералды тыңайтқыштар өндірісі. Солтүстік Қазақстан Отын-энергетика, тау-кен өндіру салалары, машина жасау, мұнай өңдеу, ферроқорытпалар, алюминий, тракторлар өндірісі, агроөнеркәсіптік кешен, тамақ өнеркәсібі. Орталық Қазақстан көмір өндіру өнеркәсібі, химия өнеркәсібі, кара және түсті металлургия, машина жасау, құрылыс индустриясы. Оңтүстік Қазақстан Тамақ өнеркәсібі, жеңіл өнеркәсіп, металлургия, тау-кен химиясы, машина жасау, мұнай өндіру және мұнай өңдеу өнеркәсібі, фосфор тыңайтқыштары мен фосфор тұздарын өндіру.

Е с к е р т у – автор [5] дереккөз бойынша құрастырған.

Ұсынылған диаграммада Қазақстанның түрлі өңірлері бойынша жан басына шаққандағы негізгі капиталға инвестициялар көрсетілген. Деректер өңірлер арасында инвестицияларды бөлудің айтарлықтай біркелкі емес екендігін көрсетеді. Атырау облысы жан басына шаққандағы инвестициялардың ең көп көлемі бар өңір ретінде күрт ерекшеленеді, бұл өңірде мұнай-газ өндірудің жоғары деңгейімен байланысты. Өндіруші өнеркәсіпке қомақты күрделі салымдар Атырауды елдің негізгі инвестициялық орталықтарының біріне айналдырады. Павлодар және Маңғыстау облыстары да айтарлықтай инвестициялар тартуда, бұл дамыған өнеркәсіп пен энергетиканың болуына байланысты. Астана және Алматы сияқты ірі қалалар елдің экономикалық орталықтары болғанымен, мұнай өңірлерімен салыстырғанда жан басына шаққандағы инвестициялардың аз деңгейін көрсетеді. Себебі

мұндағы Инвестициялар тұрғындардың көп санына, сондай-ақ құрылыс және инфрақұрылым сияқты басқа салаларға бөлінеді. Жетісу, Түркістан және Шымкент облыстары сияқты аз дамыған өңірлер жан басына шаққандағы инвестициялардың салыстырмалы түрде төмен деңгейін көрсетеді. Бұл олардың ірі өнеркәсіп орталықтарынан қашықтығына, инфрақұрылымның жетіспеушілігіне және ірі капиталды тарту мүмкіндігінің төмендігіне байланысты. Қазақстан өңірлері бойынша инвестицияларды бөлудің біркелкі еместігі аз дамыған өңірлерді дамытуға бағытталған теңдестірілген инвестициялық саясатты жүргізу қажеттігін атап көрсетеді. Ол үшін инфрақұрылымды, логистиканы жақсарта отырып және білікті жұмыс күшін қамтамасыз ете отырып, дамымаған өңірлерге капитал тарту үшін қолайлы жағдайлар жасау маңызды [6].

Қорытындылай келе, Қазақстанның инвестициялық саясаты тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз етуде және елді жаңғыртуда басты орын алады. Шетелдік және ішкі инвестицияларды, әсіресе мұнай-газ және металлургия сияқты негізгі салаларға тартудағы елеулі жетістіктерге қарамастан, Қазақстан еңсеру қажет бірқатар елеулі сын-қатерлерге тап болады. Бұл проблемалардың қатарына өңірлер бойынша инвестициялардың біркелкі бөлінбеуі, шалғай және дамымаған аудандарда қажетті инфрақұрылымның болмауы, қолданыстағы бюрократиялық кедергілер мен сыбайлас жемқорлық, сондай-ақ білікті кадрлардың жетіспеушілігі жатады. Экономиканы әртараптандыру және теңгерімді өңірлік дамуды қамтамасыз ету жөніндегі мақсаттарға қол жеткізу үшін инвестициялық ахуалды жақсартуға, әкімшілік кедергілерді қысқартуға және инфрақұрылымды дамытуға бағытталған реформаларды жүргізуді жалғастыру маңызды. Осы проблемаларды шешуге кешпенді көзқараспен ғана Қазақстан өзінің инвестициялық әлеуетін барынша ашып, өз экономикасының ұзақ мерзімді орнықты өсуін қамтамасыз ете алады, бұл, сайып келгенде, халықтың өмір сүру сапасын арттыруға және елдің жалпы әл-ауқатын жақсартуға әкеледі.

Әдебиеттер тізімі

1. Асилова А.С. Инвестиция негіздері Алматы, 2019
2. Дүйсенғалиева с. Б. Қазақстан Республикасындағы инвестициялық қызмет: қалыптасу кезеңдері мен жолдары. - Астана, 2014.
3. А. М. Есдаулетова Н. Б. Демеев Қазақстанның инвестициялық саясаты: негізгі бағыттары және өсу перспективалары 2022.
4. Аяған Б.Г., Абжанов Х. М., Селиверстов С. В., Бекенова М. С. Қазақстанның қазіргі тарихы. Оқулық. - Алматы, 2010.
5. Ұлттық статистика бюросы. Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттіктері 2024.
6. Қазақстан өңірлерінің біркелкі дамымауы жағдайында инвестициялық бағдарламаларды қаржыландыру мәселелері Абзалбек Гульнара Аманжолқызы 2021.

ҒТАХА 06.81.15

Ш. Көшмағанбет, С. Әділхан, А.О. Мусабекова
Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды зерттеу университеті
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.
shakokoshmaganbet74@gmail.com

ЦИФРЛАНДЫРУ ДӘУІРІНДЕГІ ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ МЕНЕДЖМЕНТ: ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕР МЕН СЫН-ТЕГЕУРІНДЕР

Бұл мақала цифрландыру дәуірінің экономика және менеджмент саласындағы жаңа мүмкіндіктері мен сын-тегеуріндерін талдайды. Цифрландырудың деректерді талдау, автоматтандыру, глобализация және инновациялық өнімдер дамыту сияқты артықшылықтарын көрсетеді. Сонымен қатар, киберқауіпсіздік, білім мен дағдылар, бәсекелестік және этикалық мәселелер сияқты сын-тегеуріндерге де назар аударады. Мақала кәсіпорындардың цифрлық трансформацияны тиімді пайдалану арқылы бәсекеге қабілеттіліктерін арттыру мүмкіндіктерін қарастырады. Цифрландыру тек қауіптер емес, сонымен қатар жаңа мүмкіндіктер ашатын динамикалық процесс ретінде бағаланады.

Цифрландыру дәуірі — бұл технологиялық жетістіктер мен инновациялардың экономика мен менеджмент саласына терең әсер ететін кезең. Бүгінгі күні цифрлық трансформация көптеген